

УДК 373.5.016:82

О. О. Покатілова

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПЕРЕКЛАДНИХ ТВОРІВ
НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Першочерговим завданням оновленої системи шкільної літературної освіти в Україні є реалізація культурологічної лінії, яка передбачає „усвідомлення творів художньої літератури як важливого складника мистецтва, ознайомлення учнів з основними цінностями світової художньої культури, розкриття особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті, висвітлення зв'язків літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей...” [1, с. 4]. Саме тому актуальною для сучасної методичної науки і практики викладання світової літератури є проблема обґрунтування, розробки й упровадження методики культурологічного аналізу, що забезпечуватиме цілісне осягнення художніх творів у широкому культурологічному контексті, формування навичок порівняльного вивчення мистецтв, поглиблення й розширення культурно-естетичного досвіду, розвиток художньо-творчих здібностей школярів.

Мета статті – дослідити теоретичні засади порушеної проблеми, розкрити сутність шкільного культурологічного аналізу, визначити ефективні прийоми і види культуротворчого осягнення художніх творів на уроках світової літератури.

У працях відомих філософів, культурологів, педагогів і методистів (М. Бахтін, В. Біблер, Ю. Борєв, Г. Гачев, Л. Губерський, Г.-І. Гадамер, М. Каган та ін.) набувають подальшого розвитку погляди на людину як на суб'єкт і результат культурної діяльності, обґрунтовуються ідеї щодо діалогічності культури, взаємозв'язку та взаємодії художнього тексту і культурологічного контексту, культуротворчої та етнокультурної функцій іншомовного твору. Методологічного значення для нашого дослідження набувають твердження М. Кагана про діалогічну природу мистецького твору, співтворчість митця і реципієнта, культуроцентричний підхід до вивчення мистецтва. Погоджуємося з думкою авторитетного культуролога про те, що цей процес, з одного боку, неможливий без осмислення історичних трансформацій культури як цілого, а з іншого – потребує врахування особливостей іманентного розвитку мистецтва і його зв'язків із культурним життям окремого народу та людства в цілому [2, с. 17].

У визначенні технологічних підходів до культурологічного аналізу на уроках світової літератури ми спиралась на дослідження вітчизняних і зарубіжних методистів (Г. Беленький, Г. Гогіберідзе, В. Гречинська, В. Доманський, Є. Колокольцев, В. Маранцмана, Л. Мірошніченко, М. Рибникова, Т. Недайнова та ін.).

Культуротворче бачення загальної мети вивчення літератури в школі виявляє Г. Беленький. На думку методиста, вона полягає у залученні школярів до зразків вітчизняної і світової художньої культури, у вихованні кваліфікованого читача, який характеризується „активним ставленням до дійсності, ідейно-моральними позиціями, естетичними смаками, поглядами, високою загальною і читацькою культурою” [3, с. 8]. Особливої уваги заслуговує теза авторитетного дослідника про органічний взаємозв'язок видів і форм естетичної діяльності читача, чий досвід спілкування із книгою має обов'язково доповнюватися глядацькими і слухацькими враженнями, мистецькими знаннями, творчими вміннями. „Звичайно, чим ширшим і глибшим є читацький досвід, тим легше та інтенсивніше осягаються таємниці музики або живопису, – доходить висновку Г. Беленький у книзі „Залучення до мистецтва слова”. – І навпаки, людина, яка є досвідченою в образотворчих мистецтвах, не залишиться глухою до мистецтва слова” [3, с. 166].

Проблемі вибору шляхів і засобів поглибленого вивчення літератури на засадах діалогу культур присвячено монографію Г. Гогіберідзе [4]. Російський учений-методист розглядає сучасні підходи до осягнення етнокультурного компонента художнього твору на уроках літератури, розкриває поліаспектний характер етнокультурної інформації, яка, з одного боку, „дозволяє художнику моделювати світ в образну систему відповідно до його уявлень про естетичний ідеал, ...впливати на формування естетичних запитів читача”, з іншого боку, „вона допомагає читачеві співвідносити елементи своєї культури з типологічно схожими елементами інших культур, що сприяє глибшому розумінню духовної та естетичної сутності інонаціонального мистецтва” [4, с. 102].

Серед видів літературознавчого аналізу, що використовуються у шкільній практиці викладання світової літератури, Л. Мірошниченко виокремлює культурологічний аналіз. На основі визначених у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти змістових ліній, які ґрунтуються на методичних принципах діалогічності, полікультурності, контекстового розгляду літературних явищ, репрезентативності, етнокультурності, міжнаціонального підходу тощо, автор підручника „Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах” зазначає, що „культурологічний аналіз передбачає дослідження художньої літератури в контексті національної та світової культури” [5, с. 209].

У посібнику Т. Недаймової „Мистецтво викладання літератури в школі” застосовується інтегративний підхід до сучасного уроку світової літератури, який об'єднує різні науки („і філософію, і культуру, і мистецтво, і психологію, і етику, і, звичайно, літературознавство, лінгвістику, текстологію, документалістику тощо” [6, с. 8]) і форми художньо-творчої діяльності та має розвивальну спрямованість. Не випадково основне завдання словесника дослідниця вбачає в тому, щоб „забезпечити процес сходження кожної дитини в її літературному розвитку від простого до складного, формуючи в остаточному підсумку

здатність самостійно й творчо мислити, жити у світі мистецтва й культури, створювати власні образи, що відбивають розуміння й відчуття прочитаного кожною особистістю” [6, с. 9].

Огляд останніх досліджень за проблемою дозволив визначити й наявні здобутки, і нерозв’язані питання щодо наукового обґрунтування, теоретичної розробки та реалізації культурологічного підходу в шкільній практиці викладання світової літератури. З цією метою ми розкрили сутність ключового поняття „культурологічний аналіз”, під яким розуміємо прийом і вид поглибленої роботи з перекладним твором, що має на меті цілісне осягнення прочитаного в контексті національної та світової культури з урахуванням філософських, історичних, естетичних, лінгвістичних, літературознавчих аспектів тлумачення словесно-художнього тексту як мистецького й культурного явища. З’ясували специфіку шкільного культурологічного аналізу, яка полягає у його інтегративній природі (міжпредметній і міжмистецькій), безпосередній залежності від профілю навчання, рівня літературного й загальнокультурного розвитку школярів, підпорядкованості основним завданням курсу „Світова література”.

В обґрунтуванні методичної системи шкільного культурологічного аналізу ми виходили з пріоритетності профільного навчання, спрямованого на формування ключових компетентностей старшокласників, „набуття ними навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти” [7]. Звідси визначили мету авторської методики, що полягає у формуванні цілісного уявлення про художню своєрідність перекладного твору, особливості відображення в ньому світоглядних і ментальних ознак, культурно-історичного досвіду, морально-етичних та естетичних цінностей народів світу.

Змістову частину методики культурологічного аналізу розроблено за логікою побудови шкільного курсу світової літератури і складається з трьох взаємопов’язаних компонентів:

1. Історико-літературні та історико-культурні матеріали (відомості про історико-літературний і культурний процес, мистецьку добу, напрям, течію або школу; біографія письменника, історія написання твору та його інтерпретацій у різних видах мистецтва або художньої творчості).

2. Теоретико-літературні та мистецькі поняття (сукупність основних термінів, необхідних для засвоєння теоретичних тем курсу, цілісного осмислення літературних творів, опанування художніх прийомів і мови різних видів мистецтва).

3. Мистецька критика (критичні статті, огляди, рецензії, що допомагають з позицій сучасності проаналізувати твір, переосмислити його традиційні оцінки і тлумачення).

Дотримуючись системно-діяльнісного підходу в обґрунтуванні навчального змісту методики культурологічного аналізу, підготували культурологічний контекст за чинною програмою зі світової літератури, добір культурологічних матеріалів за програмними темами здійснювали на основі таких ключових понять, як „поліфонізм” (множинність тематичних ліній у творах різних видів мистецтва та їх суголосність. Наприклад, поліфонізм Дж. Джойса, Ф. Достоевського, І. С. Баха), „симфонізм” (сукупність художніх прийомів митця, що забезпечує комплексний вплив на особистість реципієнта. Наприклад, симфонізм Л. ван Бетховена, О. де Бальзака, Л. Толстого), „контраст” (бінарно-семантичні опозиції), „мотив” (наявність спільних або „вічних” тем, образів, сюжетів), „гармонія” (єдність і протиріччя форми та змісту).

Відображена в програмовому змісті теорія порівняння „мов” літератури і суміжних видів мистецтва ґрунтується на ідеях міжсеміотичного перекладу як „інтерпретації вербальних знаків за допомогою невербальних знакових систем” [8, с. 270; 9, с. 233], „взаємовідповідності стилів літератури та інших мистецтв ...перекодування літературних текстів на художню метамову інших мистецтв; зворотнього перекодування художньої метамови інших мистецтв на метамову літератури...” [10, с. 11], „подібності роботи перекладача та представників різних видів мистецтва” [11, с.7]. Одним із пріоритетних шляхів розв’язання окреслених проблемних питань є, на нашу думку, розробка культурологічного контексту, що є підґрунтям для поглибленого вивчення інокультурних перекладних творів на уроках світової літератури в старших профільних класах.

Технологічна частина методики культурологічного аналізу передбачає основні прийоми, види і форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Спираючись на класифікацію методів навчання М. Кудряшова і Л. Мірошніченко, ми виокремили такі прийоми вивчення творів світової літератури на засадах культурологічного підходу:

1. *Евристичні*: евристична бесіда, словникова робота, культурологічний коментар, постановка частково-пошукових запитань і завдань.

2. *Дослідницькі*: культурологічний аналіз, порівняння творів, культурологічний монтаж.

3. *Репродуктивні*: слово, розповідь або лекція вчителя з елементами культурологічного екскурсу, завдання за підручником, самостійний добір культурологічних матеріалів.

На основі цих прийомів визначили ефективні види навчальної діяльності школярів: ілюстрування тексту відповідними творами суміжних мистецтв за різними принципами (тематичним, асоціативним тощо), усне словесне малювання (екфрасіс), порівняльний аналіз творів суміжних видів мистецтва, підготовка повідомлень і презентацій на культурологічну тему, написання творів за картиною, фільмом, виставою та ін.

Повільне читання, коментар, лінгвістичний аналіз розглядаємо як найважливіші прийоми роботи над текстом-оригіналом і текстом-перекладом, що створюють на уроці атмосферу „діалогу”, котрий не можна повністю розкрити без культурологічного коментаря, культурологічного підтексту. Таким чином учні мають оволодіти вміннями емоційно-образного сприйняття тексту, аналітичного осмислення прочитаного в його тісних зв'язках з різними видами мистецтва, вибудовувати культурологічні паралелі та розкривати культурологічний підтекст.

Ефективність упровадження змодельованої методичної системи залежатиме від дотримання психолого-педагогічних умов організації аналітичної діяльності старшокласників на уроках світової літератури. Серед основних психолого-педагогічних умов застосування розробленої методики шкільного культурологічного аналізу виокремили такі:

1. Урахування вікових особливостей старшокласників, профільності їхнього навчання.

2. Дотримання етики міжсуб'єктної культурної комунікації, повага до особистісних поглядів і переконань школярів, готовність до рівноправного діалогу.

3. Органічне поєднання різних видів літературно-творчої та естетичної, інтелектуальної та емоційно-чуттєвої діяльності старшокласників на уроках світової літератури.

4. Проблематизація навчального змісту, стимулювання самостійної дослідницької роботи школярів.

5. Розширення джерельної бази індивідуального творчого пошуку читачів.

6. Поглиблення естетичного досвіду старшокласників (читацького, слухацького, глядацького, виконавського).

7. Урізноманітнення прийомів, видів і форм навчально-пізнавальної, художньо-творчої діяльності учнів профільних класів.

Теоретична і практична значущість пропонованої методичної системи визначається можливостями її реалізації на уроках світової літератури різних типів. Саме тому перспективи подальшої розробки порушеної проблеми вбачаємо в удосконаленні традиційної типології уроків світової літератури, в урізноманітненні видів і форм культурологічного аналізу, у відпрацюванні технологічних підходів до їх застосування в урочній роботі з предмета.

Список використаної літератури

- 1. Державний** стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Всесвітня література в сучасній школі. – 2012. – № 3. – С. 2 – 10.
- 2. Каган М. С.** Искусство как феномен культуры / М. С. Каган // Искусство в системе культуры : сб. статей. – Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1987. – С. 6 – 22.
- 3. Беленький Г. И.** Приобщение к искусству слова : (Раздумья о преподавании лит. в шк.) / Г. И. Беленький. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
- 4. Гогиберидзе Г. М.** Диалог культур в

системе літературного образования / Г. М. Гогіберидзе. – М. : Наука, 2003. – 183 с. **5. Каган М. С.** Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : підруч. / М. С. Каган. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2010. – 432 с. **6. Недайнова Т. Б.** Мистецтво викладання літератури в школі : наук.-навч. посіб. / Т. Б. Недайнова. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Ленвіт, 2008. – 127 с. **7. Концепція** профільного навчання в старшій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4827/http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4827/ **8. Эко У.** Сказать почти то же самое. Опыт о переводе / У. Эко ; перев. с итал. А. Н. Ковалю. – СПб : Симпозиум, 2006. – 574 с. **9. Jakobson R.** On Linguistic Theory of Translation / R. Jakobson // On Translation. – Harvard UP (USA), 1966. – P. 232 – 239. **10. Наливайко Д. С.** Взаємозв'язки і взаємодії літератури й інших мистецтв в аспекті компаративістики / Д. С. Наливайко // Літературний дискурс : генезис, рецепція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний і методичний аспекти) : зб. матеріалів міжнар. конф. / за ред. Ю. І. Ковбасенка. – К. : УАВЗЛ, 2003. – С. 3 – 25. **11. Клименко Ж. В.** Міжсеміотичний переклад як засіб поглибленого вивчення художнього твору : методичні рекомендації щодо використання зразків такого перекладу / Ж. В. Клименко // Всесвітня літ. в серед. навч. закл. України. – 2007. – № 3. – С. 6 – 8.

Покатілова О. О. Теоретико-методичні засади культурологічного аналізу перекладних творів на уроках світової літератури

Статтю присвячено актуальній методичній проблемі викладання світової літератури у профільній школі на засадах культурологічного підходу. Автор досліджує теоретичні аспекти порушеної проблеми, розкриває сутність шкільного культурологічного аналізу, визначає ефективні прийоми і види культуротворчого осягнення художніх творів на уроках світової літератури.

Ключові слова: шкільний культурологічний аналіз, світова література, профільне навчання.

Покатилова Е. А. Теоретико-методические основы культурологического анализа переводных произведений на уроках зарубежной литературы

Статья посвящена актуальной методической проблеме преподавания мировой литературы в профильной школе на основе культурологического подхода. Автор исследует теоретические аспекты поднятой проблемы, раскрывает сущность школьного культурологического анализа, определяет эффективные приёмы и виды культуротворческого постижения художественных произведений на уроках мировой литературы.

Ключевые слова: школьный культурологический анализ, мировая литература, профильное обучение.

Pokatilova O. O. The Theoretical and methodical bases of cultural approach of translated text at World literature lessons

In the article the author reveals the current problems of school subject World Literature in Modern Profiled School on the base of cultural approach. The author analyzes theoretical aspects of the problem, reveals the main point of the school cultural analysis and defines the effective ways and types of „cultural” understanding of literature works at Literature lessons.

Key words: school cultural analysis, World literature, Profiled Study.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 373.2:005.591

Т. І. Поніманська

**ГУМАНІСТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Постановка проблеми. Потреба в розвитку інноваційного потенціалу нації сьогодні набуває особливої гостроти. Водночас перетворення у нашому суспільстві вимагають пошуку нових підходів до виховання. Знаходять вияв такі соціальні тенденції: оновлення змісту соціальних процесів призводить до появи нового суспільства, що вимагає пошуку відповідних моделей виховання; визнання первинності особистості стосовно суспільства, суспільства стосовно держави змінює акценти виховних моделей. До наукових тенденцій варто зарахувати набуття пріоритетності звернення до особистості, її індивідуальної свідомості, життєвого досвіду та творчого потенціалу. Зростає роль аксіологічних засад, акцентування значущості гуманістичних цінностей у формуванні виховних концепцій і створенні виховних систем у роботі освітніх закладів.

Аналіз досліджень. Учені зазначають, що реформування освіти пов'язане з уведенням педагогічних інновацій на всіх рівнях – соціальному, науковому, практичному як альтернативи нормативній освіті (С. Бургін, Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларин, О. Савченко, С. Седова та ін.). У сучасних умовах саме це дасть можливість створювати нові концепції освіти, в основу яких буде покладено цілісні моделі навчально-виховного процесу, засновані на визначеній єдності методології та засобів її здійснення. В свою чергу, дані концепції, нарешті, не лише на рівні теорій, а й на рівні ефективних технологій втілять ідею гуманізації і загалом щодо системи освіти, і стосовно конкретних сторін навчально-виховного процесу. Дослідники наголошують, що структура інноваційного навчання оптимально відповідає характеру сучасних соціальних процесів. В умовах „відкритої” перспективи розвитку